

Te'vilâtü'l-Kur'ân ve Tefsîru'l-Menâr'ın "Akletmez misiniz" Ayetleri Bağlamında Karşılaştırılması

Comparison of Te'vilâtü'l-Qur'an and Tefsiru'l-Manar in the Context of the Verses of "Wouldn't You Mind"

Ahmet ÖZDEMİR

Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Ana Bilim Dalı, Tokat/Türkiye
Assoc. Prof., Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir, Tokat/Turkey
ahmet.aozdemir@gop.edu.tr | orcid. Org/ 0000-0002-2389-6693

DOI: 10.47425/marifetname.vi.983768

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 17 Ağustos / August 2021

Kabul Tarihi | Accepted: 07 Aralık / December 2021

Yayın Tarihi | Published: 30 Aralık / December 2021

Atıf | Cite as

Özdemir, Ahmet. "Te'vilâtü'l-Kur'ân ve Tefsîru'l-Menâr'ın "Akletmez misiniz" Ayetleri Bağlamında Karşılaştırılması [Comparison of Te'vilâtü'l-Qur'an and Tefsiru'l-Manar in the Context of the Verses of "Wouldn't You Mind"]". Marifetname. 8/2 (Aralık 2021), s. 431-452.

İntihal | Plagiarism

Bu makale, Turnitin aracılığıyla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
This article, has been scanned by Turnitin and no plagiarism has been detected.

Copyright ©

Published by Siirt University Faculty of Divinity. Siirt/Turkey.

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marifetname>

mail: sifdergisi@gmail.com

Te'vilâtü'l-Kur'an ve Tefsiru'l-Menâr'ın "Akletmez misiniz" Ayetleri Bağlamında Karşılaştırılması

Öz: Kişinin bazı emir ve yasaklarla sorumlu tutulması için akıllı olması şarttır. Bu durum hayatın bütün alanında olduğu gibi dinde de böyledir. Bu bağlamda Kur'an'da akli kullanmaya vurgu yapan birçok ayet vardır. Her bir ayetin anlatmak istediği aklın nasıl kullanılacağına dair bir hakikat mevcuttur. Bu hakikatin ortaya çıkarılması ise ehil olan kişilerin izahlarıyla mümkün olacaktır. Öte yandan bu ayetlerin bağlamıyla birlikte değerlendirilmesi doğru bir anlamın ortaya çıkmasında önemli bir etkidir. Nitekim aynı ifadeler birçok ayette tekrar edilmesine rağmen her birinde farklı bir konuya temas edilmektedir. Mesele akli çerçevede Kur'an'ın ele alınmasıyla ilgili olduğu için konuyu dirayet tefsiri ekseninde değerlendirmek daha doğru olacaktır. O nedenle bu çalışmamızda akli çıkarımlara çok fazla başvurulmuş *Te'vilâtü'l-Kur'an ve Tefsiru'l-Menâr* isimli iki tefsir bağlamında konunun değerlendirilmesi yapılacaktır. Yaşadıkları zaman dilimi birbirinden çok uzak olmasına rağmen her ki tefsirdeki müelliflerin meseleye bakışları arasında benzerliklerin çok olduğu görülmüştür. O nedenle ayetlerin verdiği mesajların farklı zamanlarda nasıl anlaşıldığı, ne gibi anlayış farklılıklarının oluştuğu, ortak noktaların neler olduğu bu çalışmada ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Te'vilâtü'l-Kur'an, Tefsiru'l-Menâr, Akil.

Comparison of Te'vilâtü'l-Qur'an and Tefsiru'l-Manar in the Context of the Verses of "Wouldn't You Mind"

Abstract: It is essential to be smart in order to be held responsible for some orders and prohibitions. This is the case in religion as well as in all areas of life. In this context, there are many verses in the Qur'an that emphasize the use of reason. There is a truth about how to use the mind that each verse is trying to convey. Revealing this truth will only be possible with the explanations of competent people. On the other hand, the evaluation of these verses with their context is an important factor in the emergence of a correct meaning. As a matter of fact, although the same expressions are repeated in many verses, a different subject is touched on in each one. Since the issue is related to the handling of the Qur'an in a rational framework, it would be more accurate to evaluate the issue in the axis of dirayah tafsir. For this reason, in this study, the subject will be evaluated in the context of two tafsir called Te'vilâtü'l-Kur'an and Tefsiru'l-Manar, which are heavily referenced to rational inferences. Although the time period they lived is very far from each other, it has been seen that there are many similarities between the views of the authors in the commentary. Therefore, in this study, it will be

tried to reveal how the messages given by the verses were understood at different times, what differences in understanding occurred, and what the common points were.

Keywords: Tafsir, Quran, Te'vilâtü'l-Quran, Tefsiru'l-Manar, Mind.

Giriş

Sözlükte cehaletin zıttı,¹ kavrayış, yasak,² ilmi kabul etmeye hazır güç,³ ahmaklığın zıttı,⁴ iyiyi kötüyü ayırt etme gücü,⁵ anlamlarına gelen akıl, geniş bir kullanım ağına sahiptir. İnsanın hayatını normal bir şekilde devam ettirebilmesi ve kendisine doğru bir istikamet çizebilmesi için aklî melekесinin yerinde olması gerekir. Öte yandan akıl yürütme fitridir ve insan için vazgeçilmez unsurlardan bir tanesidir.⁶ Kişinin dini yükümlülüklerle sorumlu olabilmesi de zaten akıllı olmasına bağlanmıştır.

Müfessirlerin bir kısmı, tefsirlerinde kendi reyini daha çok kullanırken diğer bir kısmı nakle öncelik vermeyi tercih etmiştir. Çalışmamızda ele alacağımız iki müfessir ise aklî izahlara çok fazla yer vermiş olan kişilerdir.

Bu bağlamda Mâtürîdî, hem aklî hem de naklî ilimleri tahsil etmiş bir kişidir.⁷ Ona göre dinin öğrenilmesinde başvurulacak iki kaynak vardır. Bunlardan biri akıl diğeri ise nakildir.⁸ Ona göre akıl hakikati elde etme adına vazgeçilmez bir araçtır.⁹ Dolayısıyla doğru bilgiye ulaşma adına aklî değerlendirmelere başvurmak elzemdir. Onun bu düşüncesinin etkisini tüm

¹ Halil b. Ahmed, Ebü Abdirrahmân, *Kitâbu'l-'ayn*, thk. 'Abdulhamid Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003), 3/203.

² İsmâ'il b. Hammâd el- Cevherî, *Tâcü'l-luğâ, Şihâhu'l-luğâ*, thk. Ahmed 'Abdulgâfûr 'Atâtâr (Beyrut: Dâru'l-'İlmi li'l-Melâyîn, 1984), 3/1769; Ebü'l-Fazl Cemâlüddin İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, thk. 'Abdullah 'Aliyyu'l-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbullâh, Hâşim Muhammed eş-Şâzeli (Kahire: Dâru'l-Me'arif, ts.), 34/3046.

³ Râgıb el- İsfahânî, *el-Müfredât* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 4.Basım, 1426/2005), 345.

⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 34/3046; Muhammed el-Murtazâ ez- Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, thk. 'Abdussettâr Ahmed Ferrâc v.dğr. (Kuveyt: Matba'atu Hukûmeti'l-Kuveyt, 1965), 30/18.

⁵ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 30/18.

⁶ Emine Ögük, "İmam Mâtürîdî'ye Göre Kalp ve Akılla Olan İlişkisi", *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdiyye Geleneği*. ed. Hülya Alper (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 181.

⁷ Ebü Mansûr el- Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, Trc. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İSAM Yayınları, 14. Basım, 2019), 29.

⁸ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 51.

⁹ Ögük, "İmam Mâtürîdî'ye Göre Kalp ve Akılla Olan İlişkisi", 163.

eserlerinde görmek mümkündür. Kur'an'ı tefsir ettiği *Te'vilâtül-Kur'an* adlı eserinde de bu etki açıkça görülmektedir. Orada ayetleri akılcı bir yaklaşımla ele alıyor olması eserin, orijinal bir yapıya sahip olduğunun, bu anlamda ilk dönemlerde yapılan en önemli çalışmalardan biri kabul edildiğinin göstergesidir.¹⁰ Bu durum, ilk dönem tefsirlerinin daha çok rivayet ağırlıklı olduğunu düşündüğümüzde onun, rivayetleri aktarmanın yanında kendi rey'i ile de Kur'an'ı tefsir etmeye ne kadar önem verdiğinin kanıtıdır.

Tefsîru'l-Menâr'ın müellifi her ne kadar Reşîd Rızâ olarak gözüksede asıl fikir babası Muhammed Abduh'tur. Reşîd Rızâ onun öğrencisi ve fikirlerinin yazıya geçirilmesi ve sonraki nesillere aktarılması noktasında en önemli aracı konumundadır. O nedenle girişte Abduh ile ilgili kısa bir değerlendirme yapmak istedik. Kur'an geleneğine bağlı olan Abduh, dini akıl tarafından kavranabilen, mantık süzgecinden geçirilebilen bir olgu olarak görmektedir.¹¹ Dolayısıyla din ile akıl arasında kuvvetli bir bağ söz konusudur. Ona göre din ile akıl iki kardeş gibidir ve Kur'an, her yerde aklın hükümlerine itibar ettiğini göstermektedir.¹² Ayrıca İslam, akli bakış açısı üzerine bina edilmiştir. Zaten sahih bir imana ulaşmanın vesilesi de budur.¹³ Bunu gerçekleşmesi zayıf bir ihtimal olarak görse de akıl ile naklin çelişmesi durumunda akli öncелеmek gerektiği kanaatinde dir.¹⁴ Bu durumda ya akıl nakli anlamaktan aciz kalmıştır ya da nakli te'vil etmek gerekir.¹⁵

Netice itibarıyla Mâtürîdî ve Abduh her ikisi de her ne kadar katılmadıkları çok görüşleri olsa da Mu'tezilî çizgiye yakın bir şekilde akli muhakemeye başvururken Abduh bunu çağdaş sorunların çözümü için kullanmakta, Mâtürîdî ise nakille beslenen bir akli çıkarım yöntemini tercih

¹⁰ Talip Özdeş, "Mâtürîdî'nin Te'vil Anlayışında Aklın Yeri", *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*. ed. Sönmez Kutlu (Ankara: Otto Yayınları, 7. Basım, 2017), 264.

¹¹ Muhammed Abduh, *Tevhîd Risalesi*, trc. Sabri Hizmetli (Ankara: Fecr Yayınları, 1986), 50.

¹² Abduh, *Tevhîd Risalesi*, 76-77.

¹³ Muhammed Ammara, *el-E'mâlül-Kâmile li'l-İmâm eş-Şeyh Muhammed Abduh* (Beyrut: Dâru's-Şurûk, 1993), 3/301.

¹⁴ Muhammed Abduh, *el-İslâm ve'n-Nasrâniyye ma'a'l-'ilm ve'l-medeniyye* (Beyrut: Dâru'l-Hadâse, 2. basım, 1988), 70; Muhammed Reşîd Rızâ, *Gerçek İslamda Birlik*, trc. Hayreddin Karaman (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 105; Ammara, *el-E'mâlül-Kâmile*, 3/301.

¹⁵ Abduh, *el-İslâm ve'n-Nasrâniyye*, 70; Ammara, *el-E'mâlül-Kâmile*, 3/301.

etmektedir.¹⁶ Bu noktada Mâtürîdî nakli akla öncelerken Abduh için akıl nakilden önce gelmektedir.

1. Ayetlerin Bağlamı

Bu çalışmamızda ilgili ayetler her iki tefsir bağlamında ele alınıp değerlendirilecektir. *Tefsiru'l-Menâr* Kur'an'ın tümünü kapsamadığı için Yusuf suresine kadar olan kısmı ele alınacaktır. Konu iki ana başlık halinde teşekkül edecek, bunlardan ilki Ayetlerin Bağlamı, ikincisi ise İlahi Davet ve Peygamberler şeklinde olacaktır.

1.1. Bilinenlerin Uygulanması Sorunu

İnsanın, dini bakımdan doğru olduğuna inandığı ve bildiği bir şeyi eğer ki yerine getirme imkanı varsa bunları yapması aklın bir gereğidir. Yerine getirilmediği takdirde burada bir sorun var demektir. Bu sorunun ya inanç bakımından ya da dünyevî bir çıkar nedeniyle olması mümkündür. Eğer ki sorun inanç ile ilgili ise zaten mesele en temelden sorunlu olduğu için kişinin ikiyüzlü bir tavır ortaya koyduğu, inanmadığı halde inanmış gibi görüldüğü gerçeği söz konusudur. İnandığı halde dünyevî bir çıkar nedeniyle yerine getirmiyorsa kazancı küçük olan bir şeyi (dünya nimetini) değerli olana (ahiret nimetine) tercih etmiş olur ki bu akla aykırı bir durumdur.

Meseleyi Kur'an bağlamında değerlendirecek olursak İsrailoğullarının bilginlerinden bahseden bir ayette onların insanlara yapmaları gerekenleri öğütlerken kendilerinin bu anlattıklarına riayet etmediklerinden bahseden bir ayette şöyle buyrulmaktadır: "(Ey bilginler!) Sizler Kitab'ı (Tevrat'ı) okuduğunuz (gerçekleri bildiğiniz) halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutup musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?"¹⁷ Ayette bilgi ile amel arasındaki uyumsuzluktan bahsedildiği görülmektedir. Bunun sebebi itikadî olabileceği gibi dünyevî bir çıkar kaygısı da olabilir.

Mâtürîdî, ayetin muhtevasını dikkate alarak ıslah faaliyetinde nasıl bir yol takip edilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Ona göre kişinin önce

¹⁶ Ali Karataş, "Çağdaş Tefsirde Mâtürîdî İzleri", *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdiyye Geleneği*, ed. Hülya Alper (İstanbul: İFAV, 2018), 441.

¹⁷ Bakara 2/44.

kendisini ıslah etmesi sonra başkalarını ıslah etmeye çalışması gerekir. Bu, aklın gereğidir. Bunun faydası daha çok olduğu gibi dile getirilen düşüncenin muhatap tarafından kabul edilmesi de daha hızlı gerçekleşmektedir. Buna mukabil dinin emir ve yasaklarına toplumdaki fakir ve zayıf kişilerin uyması gerektiği gibi bir tavır ortaya koymak toplumun zenginlerini ihmal etmek bu ayette yerilen bir durumdur. Böylesi bir yanlış uygulama Ehl-i kitap alimleri tarafından ortaya konduğu gibi Muhammed ümmetinde de cereyan edebilmektedir.¹⁸

Görülen odur ki Mâturîdî'nin ayeti izahında kişinin anlattıkları noktasında inandırıcı olabilmesi için öncelikle kendisinin, söylediklerine uygun hareket etmesi gerektiği vurgusu hakimdir. Dinin emir ve yasaklarına uyma noktasında insanlar arasında ayırım yapmak da ona göre yanlış bir tutumdur. Akıl, bu iki noktada kişiye kendisine doğru istikamet çizmesi ve söylediklerinin daha kolay bir şekilde kabul edilebilmesi için yol göstermektedir. Ayrıca onun, ayetlerde yer alan ve diğer ümmetlerden bahseden meselelerin yalnızca onları ilgilendirmediği benzer hataları yapmamaları noktasında bu ümmete de bazı hatırlatmaların yapıldığı noktasına vurgusu da göze çarpmaktadır.

Tefsîru'l-Menâr'da bilgileri eksik olmasına rağmen amel etmenin faydasını halk bildiği halde bilginlerin bunu bilmemesi akıl dışı davranış olarak nitelendirilmektedir. Yani sizi bu sefihçe davranıştan alıkoyacak bir akıl yok mudur, denilmektedir.¹⁹ Ayrıca orada akıl sağlığı yerinde olan bir kişinin halkı aydınlık yola davet ederken kendisinin karanlık bir yola girmesinin beklenmeyeceği dile getirilmektedir. Tefsirde verilen bir örnekle de bu düşünce desteklenmektedir. Verilen örnekte insanları güzel bir sofraya davet ederken davet eden kişinin kendisinin aç beklemeyeceği hatırlatması yapılmaktadır. Üzerinde durulan bir diğer konu, ayetin üzerinde durduğu kesim özel olmakla birlikte hükmün umumi oluşudur. Ona göre Kur'an'ı okuduğu halde ona uygun davranışlar sergilemeyen mümin de aynen onlar gibidir.²⁰ Bu noktada

¹⁸ Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Vanlıoğlu, Muraca' a. Bekir Topaloğlu (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005-2010), 1/116.

¹⁹ Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîrül-Kur'ânî'l-ḥakîm (Tefsîru'l-Menâr)* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990), 1/244.

²⁰ Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 1/245.

iman ettiğini iddia ettiği halde düşüncesizce davranmak suretiyle ona uygun davranışlar sergilemeyen müminin, aklına ve hissine hakim olan şehvetlerinin ve arzularının isteklerine boyun eğmiş bir hale büründüğü,²¹ gerçeği hatırlatılmaktadır.

Tefsirde Yahudi toplumunun dünya algısına da yer verilmektedir. Orada aslında dünyevî bir şey elde etme noktasında Yahudilerin oldukça zeki olduklarına, bununla birlikte dini konularda sapkınlık içerisinde bulduklarına da vurgu yapılmaktadır.²² Geçmişten günümüze onların din ve dünya algısı benzerlikler arz etmektedir. Şu an yaşadığımız dünyada ülkelerin en zenginlerinin Yahudiler olması bu durumun yeni olmadığını, geçmişten günümüze Yahudi toplumun dünyaya ve dine bakışının aynı şekilde tezahür ettiğini göstermektedir.

Hülasa *Tefsiru'l-Menâr*'da kişinin bildiğiyle amel etmemesi bir akıl tutulması olarak değerlendirilmektedir. Orada ifade edildiği şekliyle bildiği ile amel etmemek aklın hakimiyetini bedensel hazların kontrolüne bırakmak olarak görülmektedir. Üzerinde durulan bir konu da bu tutarsız davranışın sadece İsrailoğullarına has bir tutum olmadığıdır. Bu noktada aynı hatanın başka toplumlar tarafından yapılması da imkan dahilindedir.

1.2. Allah'ın Buyruklarını Örtbas Etme

Dünyevî bir çıkar elde etme adına bazı bilgileri gizlemeleri İsrailoğullarının temel karakterlerinden biri olmuştur. Bu meselede onların önyargılarının, ırkçı bir tavır sergilemelerinin, akıllarını kullanmalarına engel olduğu bir gerçektir. İnançlarını ve de kutsal kitaplarını dünyevileştirmeleri,²³ meselelere sadece dünyevî açıdan baktıklarını, ilahi mesajların gereğini yerine getirme noktasında bir akıl tutulması yaşadıklarını göstermektedir.

Tevrat'taki bazı bilgilerin Yahudi din adamları tarafından gizlenmesi bağlamında Kur'an'da şu ayet vardır: "(Münafıklar) inananlarla karşılaştıklarında «İman ettik» derler. Birbirleriyle baş başa kaldıkları vakit ise:

²¹ Reşid Rızâ, *Tefsiru'l-Menâr*, 1/245.

²² Reşid Rızâ, *Tefsiru'l-Menâr*, 1/245.

²³ Bk. Bakara 2/86,96.

Allah'ın size açtıklarını (Tevrat'taki bilgileri), Rabbiniz katında sizin aleyhinize hüccet getirmeleri için mi onlara anlatıyorsunuz; bunları düşünemiyor musunuz? derler.”²⁴

Te'vilâtul-Kur'ân'da bu ayetin münafıklar hakkında inmiş olmakla beraber Yahudilerle bağlantısı üzerinde durulmaktadır. Şöyle ki, orada münafıkların, Yahudilerle görüşmeleri esnasında onların, Tevrat'ta özellikleri anlatılan Hz. Peygamber hakkındaki bilgileri gizlemelerine atıf yapılmaktadır. Kitaplarında anlatılan Hz. Peygamber'in özelliklerini itiraf ettikleri takdirde bunun dünyada ya da ahirette aleyhlerine delil olacağına dair bir inanca sahiptiler. O nedenle bu sıfatları gizlemekte ve Hz. Peygamber'e iman etmeyi reddetmektedirler. Bu bağlamda düşünüldüğünde ayette geçen “akletmez misiniz” ifadesinin iki anlamda olabileceği dile getirilmiştir. Birincisi, bu durumun Hz. Peygamber'in sıfatlarını açığa vurdukları ve itiraf ettikleri, bunun neticesinde Hz. Peygamber'e tabi olmadıkları takdirde Müslümanlar için Yahudiler aleyhine bir delil olmasıdır. İkincisi ise Hz. Peygamber'in hak peygamber olduğunu akıllarını kullandıkları takdirde bilecek olmalarıdır.²⁵

Mâturîdî'nin ayete yaklaşımı İsrailoğullarının, kitaplarında var olan bir bilgiye ters düşme pahasına akıllarını önyargılarının ve menfaat düşkünlüklerinin esiri etmelerine, doğru düşünme ve hakiki bilgiye ulaşma adına zihinsel bir çaba içerisine girmediklerini ortaya koyma gayesine yönelik olmuştur. Münafıkların da dünyevî çıkarlarını koruma adına takındıkları ikiyüzlü tavırları, onları bu noktada İsrailoğullarıyla ortak noktada buluşturmaktadır. Çünkü her iki kesimde de ahiret kaygısından ziyade bu dünyadaki yaşantılarını daha iyi şartlarda geçirme gayesi ön plandadır. Bu amaca ulaşma adına insani değerleri, doğru bir bakış açısı yakalamayı ve de saf aklın kullanılmasını çok da önemli görmemektedirler.

Tefsîru'l-Menâr'da bu ayet bağlamında bazı insanların, yeni din ve eski gelenekleri arasında şaşkınlık yaşadıkları, hangisinin başarılı olacağı noktasında emin olamadıklarından iki kesimden her kimle karşılaşıl-

²⁴ Bakara 2/76.

²⁵ Mâturîdî, *Te'vilâtul-Kur'ân*, 1/163-164.

sa onlardan görünmeyi tercih etmelerinin mantıklı bir davranış olduğunu düşündükleri, bu ikiyüzlü tavırlarının fark edilmesi durumunda ise diğer kesimden özür dilemeyi tercih ettikleri dile getirilmiştir.²⁶

Tefsîru'l-Menâr'da insanların doğru bir sonuca ulaşmak adına aklî bir çaba sarf ettikleri fakat dünyevî çıkarlarını birinci planda tuttukları için gerçeğe ulaşma noktasında sıkıntı yaşadıkları ve ikiyüzlü bir tavır takınmak zorunda kaldıkları gerçeği dile getirilmiştir.

Görülen odur ki *Te'vilâtü'l-Kur'ân*'da dünyevî menfaat elde etme çabası, Menâr tefsirinde ise doğru olanın hangisi olduğunu bilememe endişesi insanların akıllarını kullanmalarının önünde bir engel olarak durmaktadır. Oysa aklın doğru kullanılması hem dünya nimetlerini ölçülü kullanma hem de doğru olanı tespit etme noktasında bir yol göstericisi hüviyetine sahiptir.

1.3. Ahiret Yurdu İçin Çalışmak

Akla hitap eden bir diğer konu ahirete kıyasla çok az bir zaman dilimini ifade eden dünya hayatının gerçek değeridir. Çünkü kalıcı olanı geçici olana tercih etmek aklın bir gereğidir. Bu gerçeğin ortaya konması, bu dünyanın ihmal edilmesini de gerektirmez.

Bu bağlamda dünya ve ahiret dengesi ayetlerde sıkça vurgulanan bir husustur. Her ikisine de hakkını vermek fakat ahireti öncelemek gerektiği ilgili ayetlerde sıkça vurgulanmaktadır. Bu anlama gelebilecek bir ayette şöyle buyrulmaktadır: "Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Müttakî olanlar için ahiret yurdu muhakkak ki daha hayırlıdır. Hâla akıl erdiremiyor musunuz?"²⁷

Te'vilâtü'l-Kur'ân'da ahiret için değil de yalnızca bu dünya için çalışmanın, umudu, beklentiyi yalnızca bu dünya ile sınırlandırmanın ahireti hesaba katmamanın abes bir durum olduğundan bahsedilmektedir.²⁸

Yine tefsirde ayette geçen "lehv" ve "la'b" kelimeleri üzerinde de durulmaktadır. "Lehv" kelimesinin, dünyalık istek ve arzular ile ahiret için

²⁶ Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 1/291-292.

²⁷ En'âm 6/32.

²⁸ Mâturidî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 5/50.

çalışma kastı olmayan davranışlar için kullanıldığı, “la’b” kelimesinin ise gerçek manada bir değeri olmayan, amaçsız davranışlar için kullanıldığı dile getirilmektedir.²⁹

Tefsirde şirk ve ahlaksızlık gibi davranışlar dünyaya özgü oldukları için bunların takva sahipleri nezdinde bir değerinin olmadığı dile getirilmektedir. Oysa inkar edenler, bu dünyayı oyun ve eğlence yeri olarak gördükleri için kıyamet günü dirilme, sevap kazanma, cezadan kurtulma gibi ahiretle alakalı hususlara değer vermemekte sadece bu dünyada hoşça vakit geçirmeyi amaç edinmektedirler.³⁰

Mâtürîdî’nin ayetle ilgili olarak kavramsal tahlile ağırlık verdiği görülmektedir. Bu tahlillerinde insan için dünyada ve ahirette fayda sağlamayacak davranışların akıllıca olmadığı, insanın yaratılışına uygun olmayan abes bir durum olduğu, insanların, yaşantılarını bir amaca yönelik olarak gerçekleştirilmesi gerektiği, en büyük amacın da ahirette kurtuluşa ermek olduğu dikkat çeken hususlardır.

Elbette ki Mâtürîdî’nin bu yorumları inanan insanlar için geçerli bir durumdur. Ahiret inancı olmayan bir kişi için ahireti öncelemek diye bir mesele söz konusu değildir zaten. O nedenle onun bu ifadelerinde müminlere yönelik bir uyarının mevcut olduğunu, ahireti ihmal etmeden bir yaşam ortaya koymanın akıllıca bir davranış olacağına bilinmesi gerektiğini görmemiz mümkündür.

Tefsîru’l-Menâr’da ise dünya hayatının metanın az süresinin kısa olduğu, akıllı, ferasetli kişinin bunlara aldanmaması gerektiği, buna karşın ahiret nimetleri devamlı ve kalıcı olduğu için akıllı kişilerin bunları elde etmeyi amaçladıkları vurgusu yapılmaktadır.³¹

Ona göre ahiretin bedeni nimetleri daha üstün ve daha değerlidir. Bu nimetlerin hiçbir olumsuz tarafı da yoktur. Yani herhangi bir acı hissedilmez, hastalık yaşanmaz. Nimetlerden istifade ederken o zevke engel olacak bir olumsuzluk yaşanmaz. Allah ile karşılaşma ve O’nu görme şeklindeki ruhani nimetin zevki ise tarif edilemez. Bütün bu güzellikleri yok sayan,

²⁹ Mâtürîdî, *Te’vilâtul-Şur’ân*, 5/50.

³⁰ Mâtürîdî, *Te’vilâtul-Şur’ân*, 5/50.

³¹ Reşîd Rızâ, *Tefsîru’l-Menâr*, 7/300.

inkar eden güruh acaba akıllarını hiç kullanmaz mı? Kullansalardı zaten böyle davranmazlardı,³² demektedir.

Tefsîru'l-Menâr'da Ankebût sûresindeki ayetle³³ bir kıyaslama da yapılmakta ve o ayette geçen iki kelime üzerinde de durulmaktadır. Orada "lehv" kelimesinin "la'b" kelimesinden önce zikredildiği, çünkü akıllı kişi için "la'b= oyun oynama"ın "lehv= eğlenmek"ten daha aşağı derecede ve daha çirkin bir durum olduğu, "lehv" kelimesinde bir faydanın olduğu, "la'b" de ise hiçbir faydanın olmadığı, bunu da akli başında kişilerin değil sadece çocukların yapabileceği, akli başında olanların bir şeyi ya bir zararı uzaklaştırmak ya da bir faydayı elde etmek adına yaptıkları hususlarına değinilmiştir. Kişinin bedensel gelişimi dikkate alınarak önce oyun sonra eğlence ifadesi kullanılmıştır. Çocukken oyun oynama, büyüdüğünde eğlenme bir durum söz konusudur. Menâr tefsiri müellifine göre En'âm sûresindeki yukarıda zikredilen ayet ise imanın akli delillerini ortaya koyma bağlamında gelmemiştir. Nitekim imanın akli delilleri sunulurken müşriklerin cahilliklerine ve zayıf bakış açılarına vurgu yapılmış olsa da akıllarını kullanmadıkları için azarlanmışlardır.³⁴

Görüldüğü üzere *Tefsîru'l-Menâr*'da geçici olanı değil kalıcı olanı tercih etmenin akıllıca bir davranış olacağı, hiçbir olumsuz yönü olmayan ahiret nimetlerini bırakıp dünyadaki elde edilmesi, korunması, faydalanılması zorluklarla dolu olan nimetlere yönelmeyi hedef edinen bir anlayışın mantıklı bir yaklaşım olmayacağı, hiçbir faydası olmayan amaçsız davranışları ise sadece çocukların oyun oynarken sergileyebilecekleri, akıllı, yetişkin bir kişinin bu davranışlardan uzak durması gerektiği dile getirilmiştir.

Her iki tefsirde de dünya nimetleri ile ahiret nimetleri karşılaştırılmakta ve ahiret nimetlerinin kalıcı olduğu, hiçbir olumsuz tarafı bulunmayıp devamlılık arz ettiği o nedenle dünyadaki bazı eğlence türünden davranışlara kendini kaptırıp ahireti ihmal etmenin akıllıca bir davranış olamayacağı vurgusu yapılmaktadır.

³² Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 7/300.

³³ "Bu dünya hayatı sadece bir eğlenceden, bir oyundan ibarettir. Ahiret yurduna (oradaki hayata) gelince, işte asil yaşama odur. Keşke bilmiş olsalardı!" (Ankebût 29/64).

³⁴ Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 7/301-302.

1.4. Takva Sahiplerinin Ahiretteki Yeri

Dünyanın, ahireti kazanma adına bir imtihan sahası olduğunun ayetlerde sıkça dile getirilmesi,³⁵ o imtihanı kazanmak için insanların akıllıca bir tavır sergilemelerini gerektirmektedir. Ayetlerde adil olmaya vurgu yapılması,³⁶ bu noktada hiç kimseye ayrıcalık tanınmayacağını, herkesin hak ettiğine kavuşacağını göstermektedir. O nedenle akıllı olan kişi bu gerçeğin bilincinde olarak o imtihanın gerektirdiği davranışı ortaya koyacaktır.

Bu gerçeklikten hareketle dünya nimetlerine sahip olmak için haram-helal sınırı gözetmeden düşüncesizce hareket edenlerin ahirette kazançlı olamayacakları bir ayette şöyle dile getirilmektedir: “Onların ardından da (âyetleri tahrif karşılığında) şu değersiz dünya malını alıp, nasıl olsa bağışlanacağız, diyerek Kitap’a vâris olan birtakım kötü kimseler geldi. Onlara, ona benzer bir menfaat daha gelse onu da alırlar. Peki, Kitap’ta Allah hakkında gerçekten başka bir şey söylemeyeceklerine dair onlardan söz alınmamış mıydı ve onlar Kitap’takini okumamışlar mıydı? Âhiret yurdu sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâla aklınız ermiyor mu?”³⁷

Te’vilâtu’l-Kur’ân’da Allah’a ve resulüne muhalefet eden, kitaplarını tahrif eden, haram-helal sınırı gözetmeyen, kendilerini ayrıcalıklı görüp yaptıklarının mutlaka bağışlanacağını düşünen doğru yoldan ayrılmış bir grubun varlığından bahsedilmektedir. Bahsi geçen bu grubun Yahudiler olduğu dile getirilmiştir.³⁸ Yine tefsirde Allah’ın emirlerine muhalefet etmemenin, haramı helal kabul etmek suretiyle yememenin ahirette daha faydalı olacağına dair bilgi bulunmakla birlikte buna aykırı hareket etmeleri akıllarını kullanmamaları olarak değerlendirilmiştir.³⁹

Te’vilâtu’l-Kur’ân’da alçakgönüllü, dürüst, doğru sözlü olması gereken Yahudi din adamlarının gerçeği çarpıtmalarından bahsedilmektedir. Bu kesim hakikati bildikleri halde ona aykırı hareket etmek suretiyle ahiretlerini heba etmiş ve akıllarını doğru istikamette kullanmamışlardır. Ayrıca hangi

³⁵ Bk. Bakara 2/155, 214; Kehf 18/7; Enbiyâ 21/35.

³⁶ Bk. Nisâ 4/58, 135; Mâide 5/8, 42; Arâf 7/29; Nahl 16/90.

³⁷ Arâf 7/169.

³⁸ Mâturidî, *Te’vilâtu’l-Kur’ân*, 6/97-99.

³⁹ Mâturidî, *Te’vilâtu’l-Kur’ân*, 6/98-99.

hataları yaparlarsa yapsınlar bunun bağışlanacağını iddia etmeleri bağışlamayı Allah için bir zorunluluk olarak gördükleri, Allah'ın adalet sıfatını yok saydıkları anlamına gelecektir ki bu da doğru bir Allah inancıyla bağdaşmayacaktır. Yeryüzünün imtihan sahası olması o imtihana tabi tutulanların eşit şartlarda imtihandan geçirilmelerini de gerektirmektedir. Bu, aklın bir gereğidir.

Tefsîru'l-Menâr'da ise ahiret yurdunun dünyanın rezilliklerinden, günahlardan sakınanlar için vaad edilmiş olduğu, ahiretteki nimetlerin, dünyadaki rüşvet ve haramlar gibi yasaklanmış yollarla elde edilenlerden daha hayırlı olduğuna vurgu yapılmıştır. Tefsirde bu durumun, önyargıların engel olmadığı akıl için anlaşılmayacak bir mesele olmadığı gayet açık olduğu dile getirilmektedir. O nedenle hayırlı olanı şer olana, büyük ve devamlı olan nimetleri, değersiz dünya nimetlerine tercih etmek, dünya malı içerisinde kaybolup ahireti ihmal etmemek gerektiği selim akıl sahiplerinin gözlerinin önüne serilmektedir.⁴⁰

Tefsîru'l-Menâr'da dünyada iken haksız kazanç elde etmenin yanlışlığının bilincinde olmanın akıllı bir varlık için anlaşılması kolay bir durum olduğuna, önyargılarının esiri olmayan akıllı bir kişinin, faydasına ve zararına olan bir şeyi tespit etmesinin zor olmayacağına vurgu yapılmaktadır.

Her iki tefsirde de akla aykırı olmakla birlikte bazı dünya nimetlerinin insanlara cazip geldiği bir kısım insanların bu cazibeye kapılarak ahireti ihmal eden davranışlar sergilediği, bu tür olumsuz davranışları sergileyenlerin din adamları olmasının ise daha tuhaf bir durum olduğu, Allah'ın insanlar arasında ayırım yapmadan, konumlarını dikkate almadan kullukları ölçüsünde muamelede bulunacağı bunun da aklın kavranabilecek bir durum olduğu hususlarına dikkat çekildiği görülmektedir.

2. İlahi Davet ve Peygamberler

2.1. Peygamberlerin Dünyevî Beklentî Taşımamaları

Kur'an-ı Kerim'de anlatıldığına göre Peygamberlikle görevlendirilen her şahıs, dünyalık çıkar elde etmekle suçlanmıştır. Hayata bakışları yalnızca dünyayı kazanmak olan insanların algısı zaten buna göre şekillenmektedir.

⁴⁰ Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 9/319.

Hız. Peygamber de aynı şekilde suçlanmış, davasından vazgeçmesi için dünyalık ne isterse kendisine verileceği vaadinde bulunulmuştur. Oysa hiçbir peygamberin toplumundan dünyalık bir beklentisi olmamıştır. Bu gerçek bilinmesine rağmen toplumda aklını hırs ve dünyalık çıkarla gölgeleyen birtakım insanların peygamberleri hak etmedikleri şekilde itham etmeleri Kur'an'da akıllıca bir davranış olarak görülmemiştir.

Birçok peygamberin benzer ifadeler kullandığı gibi Hud peygamberin, peygamberlik görevini icra etmesine karşılık insanlardan bir talepte bulunamayacağı, bunun karşılığının Allah tarafından kendisine verileceği bir ayette şöyle dile getirilmiştir: “Ey kavmim! Ben, ona (peygamberliğe) karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, beni yaratandan başkasına ait değildir. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz?”⁴¹

Te'vilâtul-Kur'an'da herhangi bir dünyalık talebi olmadığı halde toplumunun peygamberin davetine neden icabet etmediği sorgulanmaktadır. Nitekim peygamber, toplumunun elde etmeyi isteyebilecekleri şeyleri vaad etmektedir. Ayrıca peygamberin yanında vaad ettiği şeylerin hak olduğuna dair kitap ayetleri ve başka deliller de vardır. Toplumu bütün bunları akletmiyor mu? Ayrıca Allah'ın, tek olduğunu, her şeyin rabbi ve yaratıcısı olduğunu düşünmüyor mu?⁴²

Tefsirde toplumun, peygambere karşı çıkma noktasında bir çelişki yaşadıklarına, mantıklı bir delille karşılık veremeyince peygamberlik davasıyla ilgisi olmayacak şekilde peygamberi itham ettiklerine kısaca bir akıl tutulması yaşadıklarına vurgu yapılmaktadır. Zaten peygamberlerin davalarını fikirle, mantıklı bir karşı koymayla çürütemeyeceklerini anlayanlar hep şiddete başvurmayı tercih etmişlerdir. Hız. Peygamber için de diğer peygamberler için de durum aynıdır. Sürekli tehdit dili kullanmışlardır. Günümüzde de davalarını mantıklı gerekçelerle anlatmak suretiyle insanları ikna edemeyen batıl davanın yolcuları tehdit, baskı, zorbalık yöntemlerini insanların akıllarına hitap etmeye tercih etmektedirler.

Tefsîru'l-Menâr'da bu ayet bağlamında Hud peygamberin, kendisinin güvenilir, samimi, puta tapmaktan, taklitten uzak, fitrat üzere yaratılmış

⁴¹ Hüd 11/51.

⁴² Mâturidî, *Te'vilâtul-Kur'an*, 7/186-187.

biri olduğuna kavmi önünde vurgu yaptığına değinilmiştir. Toplumunun bu gerçekleri dikkate alarak söylediklerini iyi düşünmelerini, hak ile batılı, faydalı ile zararlıyı ayırt etmek için akıllarını kullanmalarını istemiştir. Aklın bir gereği olarak kardeşin kardeşlerini aldatmayacağı, onlara faydası olmayan zararlı bir şeye onları çağırarak suretiyle kızgınlıklarının hedefi olamayacağı da yine Hud peygamberin dile getirdiği hususlardır.⁴³

Tefsîru'l-Menâr'da peygamberin, toplumu ile olan akrabalık bağlarına vurgu yapılmaktadır. Bu noktada peygamberin, başka bir toplumdan değil de gönderildiği toplumun içinden çıkan, bilinen, güvenilir, iyi niyetli biri olmasının önemi üzerinde durulmaktadır. Böyle bir kişinin ise toplumuna zarar verecek bir davranışın içerisine girmeyeceği muhakkaktır.

Görülen odur ki her iki müfessir de Kur'an'ın, peygamberlerin toplumlarındaki konumlarına dikkat çekmektedirler. İnsanlara güven veren, onların faydasına olanı isteyen bir peygamber nasıl olur da toplumunu helake götürecektir bir çaba içerisine girer. Bu aklen de mümkün olmayan bir durumdur.

2.2. Ehl-i Kitab'ın Hz. İbrahim Hakkındaki Mesnetsiz İddiaları

İsrailoğullarının, kendi iddialarını güçlendirmek adına aklen mümkün olmayan bazı düşünceleri ortaya attıkları da bir gerçektir. Onların dile getirdikleri bu iddialarının çürütülmesinin mümkün olmadığı kanaatini taşıdıkları anlaşılmaktadır. Çünkü hayatiyetini devam ettiren en eski metinler onlarda bulunmaktadır. Aksi bir görüşün ispat edilmesi onlara göre mümkün değildir. Oysa son gelen ilahi mesajlar, hiç beklemedikleri şekilde onların bu iddialarının yanlış olduğunu, akıllarını kullandıkları takdirde zaten bunun farkına varacaklarını, ya da farkında oldukları ama gizledikleri bu durumun diğer insanlar tarafından da bilinmesi gerektiğini akla hitap eder bir tarzda ortaya koymaktadır.

Ehl-i kitab'ın Hz. İbrahim'in kendi dinlerine tabi olduğu iddiasında bulunmak suretiyle davalarını güçlendirmek istemelerinin mesnetsiz olduğu ayette şöyle ifade edilmektedir: "Ey ehl-i kitap! İbrahim hakkında niçin

⁴³ Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 12/90-91.

çekiyorsunuz? Hâlbuki Tevrat ve İncil, kesinlikle ondan sonra indirildi. Siz hiç düşünmez misiniz?”⁴⁴

Te'vilâtu'l-Kur'ân'da ayet bağlamında Ehl-i kitabın düştüğü çelişkiye dikkatler çekilmiştir. Onlar, Hz. İbrahim'in yaşadığı dönem hakkında bilgi sahibi olmadıkları halde bu konuda bilgisizce konuşmaktaydılar. Ayrıca Hz. İbrahim'den sonra indirilen Tevrat ve İncil'de onun hanif bir Müslüman olduğu da yazılmıyordu. Buna rağmen bu bilgiyi yalanladılar. Diğer taraftan Hz. İbrahim'in gerçek özelliklerini yani Müslüman olmasını biliyor olmalarına rağmen inatlarından bu özellikleri itiraf etmediler. Tefsirde yine ayetin, Hz. Peygamber'in risaleti için bir delil olduğuna değinilmiştir. Çünkü Ehl-i kitap Hz. Peygamber'i, Hz. İbrahim'in özelliklerini bilmemekle itham ediyorlardı. Bu ayetle Allah gaybî bir konudan haber vermek suretiyle onların bu iddialarını boşa çıkarmıştır.⁴⁵

Mâturîdî'nin ayeti yorumunda Ehl-i kitabın, aklını ve düşüncesini kötü bir amaç için kullanmalarına getirdiği eleştiriler yer almaktadır. Daha çok kötü niyetleri nedeniyle bazı şeyleri bildikleri halde diğer insanların bu konuda cahil olduklarını düşünerek aksi bir iddia ortaya attıkları görülmektedir. Onların bu iddialarının yanlışlığını ve düştükleri çelişkiyi ortaya çıkaracak olan tek kaynak ise tahrife uğramamış olan Kur'an'dır.

Tefsîru'l-Menâr'da önce gelen bir peygamberin sonra gelen bir şeriata uymasının mümkün olmayacağı bunun aklen mümkün görülmediği ifade edilmektedir.⁴⁶ Aynı itirazın Kur'an hakkında da mümkün olabileceğine tefsirde değinildiği görülmektedir. Bu itirazı bertaraf etme adına ayette geçen “müslim” kelimesinin sözlük anlamı itibarıyla kullanıldığı, terim anlamında kullanılmadığı, herhangi bir milletin özel ismi olamayacağı, tevhid üzere olmak ve samimi bir şekilde Allah'a kulluk etmek manasına geldiği,⁴⁷ şeklinde bir izahatta bulunulmuştur.

Tefsîru'l-Menâr'daki bu yorumda kavram merkezli bir anlatım üslubu tercih edilmiştir. O kavram Hz. İbrahim hakkında kullanılan “müslim” kelimesidir. Oradaki ifadelerden anlaşılabilir ki Hz. İbrahim, sonraki bir şe-

⁴⁴ Âl-i İmrân 3/65.

⁴⁵ Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 2/326-327.

⁴⁶ Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 3/271.

⁴⁷ Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 3/271-272.

riata tabi olmamakla birlikte o şeriatın mensuplarıyla aynı inanca sahiptir, denebilir. Böyle bir iddiayı dile getirmekte bir çelişki söz konusu olamaz. Çünkü ilk peygamberden son peygambere kadar risaletle görevlendirilen bütün elçiler tek Allah inancı ve tek din anlayışını insanlara tebliğ etmekle görevlendirilmişlerdir. Bu inancı günümüzde savunan tek din ise İslam'dır. O nedenle şirke bulaşmayan Hz. İbrahim'in, Hz. Muhammed ümmeti ile aynı inanca sahip olduğunu söylemek aklen de izah edilebilir bir durumdur.

Mâturîdî'nin yorumunda Ehl-i kitabın, tek doğru bilgiye ancak kendileri vasıtasıyla ulaşılacağı yönündeki iddiaların mesnetsiz ve tutarsız olduğuna vurgu yapıldığı görülmektedir. Çünkü doğru, tek bir anlayışın tekelinde olmadığı gibi önyargıdan uzak, sağlıklı bir bilgi hazinesine sahip başka kesimlerde de olabilir. Şu da var ki Ehl-i kitap, kendi düşüncelerinin sorgulanamaz olduğunu iddia ederken Kur'an, doğru bilgiyi aktardıktan sonra bunun yine de akıl süzgecinden geçirilmesini istemektedir. Menâr tefsirinde ise öncekilerin hatalarına Müslümanların da düşmemeleri ve onların yaşadığı çelişkiyi yaşamamaları adına bir analiz yapılmıştır ki bu da Ehl-i kitabın ortaya atacağı aksi bir görüş için cevap mahiyeti taşımaktadır.

2.3. Allah'ın Kelamı Kur'an

Ahirette kurtuluşu elde etmenin ne şekilde olacağını bildiren ilahi kelam Kur'an, bir beşerin kendi çabasıyla yazamayacağı, kıyamete kadar geçerli olabilecek ilahi ilkeleri bünyesinde barındıran bir kitaptır. Bu hakikate rağmen Kur'an'ı Hz. Peygamber'in uydurduğunu iddia edenler olmuştur.

Hz. Peygamber'in, peygamberlikten önce dahi toplum içerisinde "Muhammedü'l-emîn" olarak bilinmesi,⁴⁸ onun vasıtasıyla gönderilecek din için bir hazırlık mahiyeti taşımaktadır. Çünkü kendisine güvenilen birinin söylemleri insanlar için bir güvence olmaktadır. Bu kişinin diğer konularda yalan söylememesi, Allah'a karşı da yalan beyanda bulunamayacağı, hatta bu konuda daha dikkatli davranacağı gerçeğini gözler önüne sermektedir.

Kur'an'ı beğenmeyen, onu peygamberin uydurduğunu iddia eden, değişik-

⁴⁸ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005), 78.

tilererek başka bir kitap getirilmesini peygamberden isteyen müşriklerin bu taleplerinin akla uygun bir davranış olmadığı bir ayette şöyle ifade edilmektedir: “De ki: Eğer Allah dileseydi onu size okumazdım, Allah da onu size bildirmezdi. Ben bundan önce bir ömür boyu içinizde durmuştum. Hâla akıl erdiremiyor musunuz?”⁴⁹

Te'vilâtu'l-Kur'ân'da peygamberin, yaşadığı toplumu akli muhakemeye davet ettiğinden bahsedilmektedir. O peygamber, eğer getirmiş olduğu kitabı Allah katından değil de kendisi uydurmuş olsaydı bu tür yanlış davranışları daha önce de yapardı,⁵⁰ denilmiştir.

Yine tefsirde meselenin üç şekilde yorumlanabileceği söylenmiştir. Bunlardan birincisi, peygamberin toplumu, kitabı peygamberin kendisinin uydurduğunu iddia etmemişlerdir. Çünkü onlar, peygamberin daha önceki yaşamında sözünde durmadığına, söylediklerinin aksi bir yaşam sürdüğüne dair bir durumla karşılaşmamışlardı. Bir kitabın telif edilmesi zaten önceden yapılacak bir hazırlığın neticesinde meydana gelecektir ki o peygamberde de böyle bir durum görülmemiştir.⁵¹

İkincisi, peygamberin yalan söylediğine daha önce şahit olunmamasıdır. İnsanlara yalan söylemeyen bir kişi nasıl olur da Allah'a karşı yalan isnadında bulunabilir ve bir kitabı O'nun katından aldığını iddia edebilir. Çünkü Allah hakkında yanlış bir iddiada bulunmak bir sonraki ayette de ifade edildiği gibi en büyük zalimliklerdir.⁵²

Üçüncüsü peygamberin, daha önce hiç kimseden kıyamet günü dirilmeyle alakalı hiçbir şey duymamış olmasıdır. Dolayısıyla böyle bir günün varlığına dair elinde tutunabileceği bir delil mevcut değildir ki o günün varlığıyla ilgili kendiliğinden bir iddia ortaya atılsın.⁵³

Görüldüğü üzere *Te'vilâtu'l-Kur'ân*'da ayet bağlamında peygamberi iyi tanıyan toplumunun, aklını kullanması yönünde bir uyarının söz konusu olduğu gerçeği hatırlatılmaktadır. Onun ne önceden bir kitap yazacak kadar bilgi birikimi ve eğitimi vardır, ne de ahiret hayatıyla ilgili bilgi edineceği

⁴⁹ Yûnus 10/16.

⁵⁰ Mâturidî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 7/29.

⁵¹ Mâturidî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 7/29.

⁵² Mâturidî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 7/29.

⁵³ Mâturidî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 7/30.

bir ortam oluşmuştur. İnsanlara yalan söylemeyen, güven telkin eden birinin zaten Allah'a karşı yalan isnadında bulunamayacağı da bir hakikattir.

Tefsîru'l-Menâr'da bu ayet bağlamında öncelikle Kur'an'ın din ve felsefe kitaplarını araştıranlar dahil tüm insanları aciz bıraktığından bahsedilmektedir. Sonrasında İsrailoğulları peygamberlerinin peygamberliklerinden önce belli bir süre ilim tahsil ettikleri fakat Hz. Peygamber'in böyle bir ilim elde etme çabası içerisinde olduğuna dair bize bir bilginin ulaşmadığına değinilmiştir.⁵⁴

Bütün bunların Hz. Peygamber'in başka bir Kur'an getirmesine dair isteklerini dayandırdıkları delillerinin geçersiz olduğunu gösteren aklî bir delil olduğu dile getirilmiştir. Zamanımızdaki alimlerinin görüşlerinin de bu delili güçlendirdiği kanaatindedir. Nitekim onlar, insanların ilmî ve aklî yeteneklerinin ölçüsünü bilmeleri ve onların psikolojik, ahlakî, karakteristik özellikleri alanındaki uzmanlıkları neticesinde bir gerçeği ifade etmişlerdir. O da insandaki aklî ve psikolojik yeteneklerin çocukluk döneminde değil ömrünün ikinci ve üçüncü döneminde ortaya çıkmış olmasıdır. Şu da var ki kişi otuz beş yaşından önce herhangi bir ilim dalında kendisini göstere-memiş, bir alanda atılım yapamamış ise bu yaştan sonra ondan orijinal ve büyük bir gelişimin ortaya çıkması mümkün olmaz.⁵⁵

Tefsirde bir hususa daha değinilmiştir. O da Kur'an'ın, insanların maslahatına yönelik her çeşit bilgi kanun ve dini ilimleri de kapsayacak bir özelliğe sahip oluşudur. Bu gerçeği insanlara duyuran Hz. Peygamber de yeryüzünü ıslah edecek bir mücadele sergilemiştir. Bunları kırk yaşından sonra gerçekleştirmiştir. Bu yaştan sonra ilahi bir destek olmadan böyle bir başarıyı elde edemeyeceğine dair çağımızın ilmî tespitlerinin benzerlerini Kur'an'da da bulmak mümkündür.⁵⁶

Devamında ise bu gerçeği ortaya çıkarması hasebiyle *Tefsîru'l-Menâr*'ın diğer tefsirlerden ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğu dile getirilmiştir. Fakat Müslümanların çoğunun taklit hastalığına kapılmaları nedeniyle bu gerçeği fark edemedikleri ifade edilmiştir.⁵⁷

⁵⁴ Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 11/277-278.

⁵⁵ Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 11/278.

⁵⁶ Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 11/278.

⁵⁷ Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 11/278.

Hülasa *Tefsîrul-Menâr*'ın erken yaşta ilim tahsil etmeyen bir kişinin orta yaşlara geldiğinde artık üst seviyede bir eser ortaya koyamayacağına dair ilmî bir tespite yer verilmiştir. Hz. Peygamber'in de zaten peygamberlik çağından önce böylesi bir ilmî çaba gösterdiğine dair bilgi mevcut değildir. Dolayısıyla aklını kullanan bir kişi, Kur'an gibi üst seviyede bir kitabı bırakın hiç bilgisi olmayan bir kişiyi ilim sahibi birinin dahi yazamayacağını çok iyi bilir.

Görülen odur ki her iki müfessir, Hz. Peygamber'in, gerek geçmişinde bir eğitim almaması gerekse insanların güveninin sarsacak bir davranışta bulunmaması nedeniyle kendiliğinden uydurma bir kitap ortaya koymasının aklen mümkün olmayacağını, bunu akıl sahibi herkesin idrak edebileceğini dile getirmişlerdir.

Sonuç

Ayetlerin sonlarında bulunan ve insanların ilahi mesajları düşünmelerini teşvik amacı taşıyan "akletmez misiniz" ifadeleri müfessirlerin üzerinde durduğu konulardan bir tanesi olmuştur. Çünkü bu ifade Allah kelamının akla uygun bir yapı içerdiğini ve kulun önyargısız bir şekilde bu kelamı değerlendirdiği zaman onun doğruluğunu kabul edeceğine bir işarettir. Zaten kendi görüşünün doğruluğundan emin olmayan bir anlayışın, görüşlerinin sorgulanmasını istemesi beklenemez.

İlk dönem müfessirlerinden Mâtürîdî ve son dönem müfessirlerinden Abduh, akla geniş yetki veren iki fikir adamıdır. Yaşadıkları dönemler birbirlerinden çok farklı olması hasebiyle ayetleri değerlendirmelerinde birtakım farklılıklar olsa da genel anlamda muhatap kitlenin ilahi hükümler karşısında çelişkiye düşmeleri, önyargılarının esiri olmaları, dünyevî çıkarlar nedeniyle akıllarını yeterince kullanmamaları her ikisinin de vurguladığı hususlar olmuştur.

Te'vilâtul-Kur'ân'da düşüncelerini üzerine bina ettikleri anlayışlarının ortadan kalkacağı, savundukları davanın artık varlığını sürdürmeyeceği endişesi, doğruyu bildikleri halde bazı insanların akıllarını kullanmamalarına sebep teşkil ettiği dile getirilmiştir. Bir diğer sebep bazı kesimlerin kendilerini ilahi mesajın tek muhatabı olarak görmeleri, başkalarını bu ayrıcalığa ortak etmek istememeleridir. Bu anlayıştaki zümre Yaratıcının kendilerini

bağışlama ve nimet verme gibi bir zorunluluğu olduğu düşüncesindedirler. O nedenle akıllarını kullanma zahmetine girmemişlerdir. Oysa kitabı getiren peygamberin, kendisine güveni sarsacak bir davranışı olmadığına göre onun getirdiği dine ve kitaba uymak aklın bir gereği olmalıdır. Ayrıca onun, toplumunun iyiliğini isteyen iyi niyetli bir kişi olduğu da toplumu tarafından bilinmektedir.

Tefsîru'l-Menâr'da insanların bazılarının dünyevî işlerle meşgul olurken zekice davranmalarına rağmen ilahi buyrukları bilerek ya da bilmeyerek yanlış yorumlamaları art niyetli bir tavır olarak görülmektedir. Oysa ahiret nimetlerinin kalıcı olması, onları elde etmek için daha büyük bir çaba ortaya koymayı gerektirmektedir. Akıllı olan kişi de bu amaçla yaşamını sürdürmelidir. Tefsirde asıl hayat olan ahiret için çalışmamak çocukça bir davranış olarak görülmekte yetişkin bir kişinin aklını kullanarak bu yanlışlıktan uzak durması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Öte yandan Kur'an'ın, insanların faydasına olacak hükümleri ihtiva ettiği, aklını kullanan kişilerin bunu görmelerinin zor olmadığı, o nedenle bu ilahi kitaba uymak gerektiği de dile getirilmiştir. O kitabın kendisine indiği peygamberin de aynı toplumda yaşadığı insanları aldatacak, onları yanlış bir istikamete sevk edecek bir davranışta bulunmasının kendisini hedef tahtasına koyacağı böyle bir davranışta bulunmasının aklen mümkün olmadığı da görülmektedir.

Kaynakça

- Abduh, Muhammed. *el-İslâm ve'n-Nasrâniyye ma'a'l-'ilm ve'l-medeniyye*. Beyrut: Dâru'l-Hadâse, 2. Basım, 1988.
- Abduh, Muhammed. *Tevhid Risalesi*. Trc. Sabri Hizmetli. Ankara: Fecr Yayınları, 1986.
- Ammara, Muhammed. *el-E'mâlül-Kâmile li'l-İmâm eş-Şeyb Muhammed Abduh*. Beyrut: Dâru's-Şurûk, 1993.
- Cevherî, İsmâ'il b. Hammâd. *Tâcü'l-luğa. Şihâhu'l-luğa*. thk. Aḥmed 'Abdulgafûr 'Atṭâr. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1984.
- Halil b. Aḥmed, Ebû Abdîrrahmân. *Kitâbu'l-'ayn*. thk. 'Abdulhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn. *Lisânu'l-'Arab*. thk. 'Abdullâh 'Aliyyu'l-

- Kebîr, Muhammed Aḥmed Ḥasbullâh, Hâşim Muhammed eş-Şâzeli. Ka-hire: Dâru'l-Me'arif, ts.
- İsfahânî, Râgıb. *el-Müfredât*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 4. Basım, 1426/2005.
- Karataş, Ali. "Çağdaş Tefsirde Mâtürîdî İzleri". *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdiyye Ge-leneği*. ed. Hülya Alper. 439-470. İstanbul: İFAV, 2018.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Kitâbü't-Tevhîd*. Trc. Bekir Topaloğlu. İstanbul: İSAM Ya-yınları, 14. Basım, 2019.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. thk. Ahmet Vanlıoğlu. Muraca'a. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005-2010.
- Ögük, Emine. "İmam Mâtürîdî'ye Göre Kalp ve Akılla Olan İlişkisi". *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdiyye Geleneği*. ed. Hülya Alper. 161-196. İstanbul: İFAV Yayınları, 2018.
- Özdeş, Talip. "Mâtürîdî'nin Te'vil Anlayışında Aklın Yeri". *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*. ed. Sönmez Kutlu. 263-278. Ankara: Otto Yayınları, 7. Basım, 2017.
- Reşîd Rızâ, Muhammed. *Gerçek İslam'da Birlik*, Trc. Hayreddin Karaman. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Reşîd Rızâ, Muhammed. *Tefsîrül-Kur'âni'l-hakim (Tefsîrül-Menâr)*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990.
- Sarıçam, İbrahim. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Baş-kanlığı Yayınları, 2005.
- Türkiye Diyanet Vakfı Meali*. Erişim 2 Mayıs 2021. <https://kuran.diyaret.gov.tr>.
- Zebîdî, Muhammed el-Murtazâ. *Tâcu'l-'arûs*. thk. 'Abdussettâr Aḥmed Ferrâc v.dğr. Kuveyt: Maṭba'atu Hukûmeti'l-Kuveyt, 1965.